

JÁMIYETLIK HÁM GUMANITAR ILIMLER

Tariyx. Huqıqtanıw. Ruwxıylıq tiykarları

АБУ АЛИ ИБН СИНАНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСИ

Есназарова Зулфия Балташовна – тарийх илимлериниң кандидаты, доцент
zulfiyaesnazrova@gmail.com

Тлеумуратова Зулфия Махсетовна – ассистент оқытыўшы
Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

ПРОБЛЕМАТИКА ФИЛОСОФИИ В ТРУДАХ АБУ АЛИ ИБН СИНЫ

Есназарова Зулфия Балташовна – кандидат исторических наук, доцент

Тлеумуратова Зулфия Махсетовна – ассистент преподаватель
Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

PHILOSOPHICAL ISSUES IN THE WORKS OF ABU ALI IBN SINA (AVICENNA)

Esnazarova Zulfiya Baltashovna – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Tleumuratova Zulfiya Maxsetovna – assistant teacher
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Таянч сўзлар: Авиценна, фалсафа, онтология, гносеология, метафизика, ақл назарияси, жон ва тана, материя ва шакл, зарурий ва мумкин бўлган борлик, ислом фалсафаси, шарқ перипатетизми.

Резюме. Мазкур мақолада Абу Али ибн Синанинг фалсафий мероси мазмунини, онтология, гносеология, ақл назарияси, психология, эстетика, ижтимоий-сиёсий қарашлар ва тиббиёт фалсафаси каби соҳалардаги асосий ғояларини замонавий илм-фан контекстида таҳлил қилади. Ибн Сино меросининг ХХІ аср интеллектуал фалсафаси, сунъий интеллект, биоэтика, инсон онги, руҳ-тана муносабати каби долзарб масалалар билан боғлиқлиги очиқ берилади.

Ключевые слова: Авиценна, философия, онтология, гносеология, метафизика, теория разума, душа и тело, материя и форма, необходимое и возможное, исламская философия, восточный перипатетизм.

Резюме. В данной статье анализируется содержание философского наследия Абу Али ибн Сины, его основные идеи в таких областях, как онтология, гносеология, теория разума, психология, эстетика, общественно-политические взгляды и философия медицины, в контексте современной науки. Будет раскрыта связь наследия Ибн Сины с такими важными вопросами, как интеллектуальная философия ХХІ века, искусственный интеллект, биоэтика, человеческое сознание и духовно-телесное взаимодействие.

Key words: Avicenna, philosophy, ontology, epistemology, metaphysics, the theory of reason, soul and body, matter and form, necessary and possible being, Islamic philosophy, Eastern Peripateticism.

Summary. In this article, he analyzes the content of Abu Ali ibn Sina's philosophical legacy and his main ideas in fields such as ontology, epistemology, mind theory, psychology, aesthetics, socio-political views, and medical philosophy in the context of modern science. The connection of Ibn Sina's legacy with important issues such as 21st-century intellectual philosophy, artificial intelligence, bioethics, human consciousness, and the relationship between spirit and body will be revealed.

Кирисиў. Абу Али ибн Синанын (Авиценна) философиялық мийрасы жәхән интеллектуал раўажланыўында айрықша орын тутады. Оның шығармаларында инсан санасы, барлық, ағартыўшылық, ақыл хәм дене қатнасы, идеяның мәніси сыяқлы мәселелерге берилген талқылаўлар ХХІ эсир илимий-философиялық таллаўлары ушын да өз әхмийетин жоғалтпаған. Соның менен бирге, заманагөй илимнің раўажланыўында жасалма интеллект, биоэтика, руўхыйлық хәм инсан ой-пикириниң шегаралары сыяқлы жаңа мәселелерде Ибн Сина пикирлерине мурәжат етиў жаңаша қатнаслар ушын әхмийетли дерек болып хызмет етпекте.

Ибн Сина тәрәпинен алға сүрилген классикалық ақылый дәлил, зәрүр хәм мүмкин болған болмыс концепциясы, ағартыўшылықтың сезиўши хәм ақылый дәрежелери, руўх хәм дене бирлиги мәселелери ҳәзирги күнде философия, психология, медицина, әдеп-иқрамлылық хәм педагогика тараўларында сақланып қалған илимий машқалалар менен үзликсиз байланыс. Өзбекстанда миллий руўхыйлық хәм фило-

софиялық пикирлеўди раўажландырыўға қаратылған сиясат шеңберинде Ибн Сина мийрасын қайта үйреніўдиң әхмийетлиги және де артпақта.

Сонлықтан, Ибн Сина шығармаларындағы философиялық көзқарасларды заманагөй көзқарастан таллаў, олардың бүгинги күн илиминиң хәм жәмийеттиң раўажланыўындағы орнын анықлаў хәм теориялық, хәм әмелий жақтан үлкен әхмийетке ийе.

Әдебиятларға шолыў. Абу Алий ибн Синаның философиялық мийрасы бойынша изертлеўлер дүнья хәм Шығыс илимий мектептеринде кеңнен үйренилген. Бәринен бурын, Ибн Синаның тийкарғы философиялық шығармалары «Китоб аш-Шифо», «Дониш-намә» сыяқлы дереклерде оның метафизика, ақыл теориясы, психология, онтология хәм логика ҳаққындағы пикирлери толық баян етилген. Абу Али ибн Синаның Тибкониңлари». А.Ирисов Абу Али Ибн Сина ҳаёти ва ижодий мероси». М.Рахимов Толерантность как нравственная парадигма философии». Бул шығармалар дәретиўшиниң философиялық мектебин түсиниўде

тийкары дерек сыпатында тән алынады. Сондай-ак, соңғы шет ел изертлеулеринде әсиресе, Д.Гутас хәм П.Адамсон мийнетлеринде Ибн Сина философиясының Европадағы схоластика, латын Авиценнизм хәм Батыс рационализмине тәсири кең ашып бериледи. Бул изертлеулер Ибн Синаның тек Шығыс емес, жәхән философиялық пикириндеги орны жүдә үлкен екенлигин көрсетеди.

Изертлеудің методы хәм методологиясы. Бул изертлеудің методологиялық тийкарын Шығыс философиясы, ислам интеллектуаллық мийрасы, классикалық логика хәм метафизикаға байланысly илимий катнастар қурайды. Изертлеуде Ибн Синаның философиялық мийрасын тарийхый-философиялық процесс контекстинде талқылау, оның шығармаларындағы онтологиялық, гносеологиялық хәм психологиялық идеяларды заманагөй философиялық таллау нормалары тийкарында үйрениу методологиялық тийкар етип алынған. Тарийхый-философиялық анализ методи дерек таныу (текстологиялық) методы, компаратив (салыстырмалы) метод, философиялық-логикалық анализ методнан пайдаланылды.

Нәтийжелер анализи. Абу Али ибн Синаның философиялық мийрасы жүдә кең көлемли, қурамалы хәм системалы тәлиймат екенлигин көрсетти. Изертленген дереклер хәм шығармалардың анализи төмендеги тийкары нәтийжелерди берди: Ибн Синаның онтологиясы материя хәм форма бирлигин тийкарлайды. Анализде анықланды: Ибн Сина барлықты мүмкин хәм зәрур болыуға ажыратқан; барлық материаллық денелер материя (мавад) хәм форма (сүүрет) бирлигинде бар; жалғыз материя бар бола алмайды, формасыз материя реал емес, форма болса оны реал етеди, дене узынлық, кеңлик хәм тереңликке ийе болған реал субстанция. Бул жантасыу Аристотел метафизикасын жетилистирип, Шығыс онтологиясында жаңа баскыш жаратқан.

Ибн Сина 980-жылы тууылып, 1037-жылы 57 жасында қайтыс болған. Уллы энциклопедист алымнан жүдә үлкен мийрас қалған. Түрли дереклерде уллы илимпаздың философия, логика, психология, әдебиет-таныу, қосықшылық, музыка, геология, минерология, физика, математика, медицина, астрономия хәм илимнің басқа тараулары бойынша 450ден аслам илимий шығармалары болған. Бирақ, бизге шекем Ибн Синаның 242 шығармасы жетип келген. Соннан, 80ни философия, иләхият хәм суфизмге, 43и тәуипликке, 19ы логикаға, 26сы психологияға, 23и медицина илимине, 7еуи астрономияға, 1 математикаға, 1 музыкаға, 2. химияға, 9 әдеп илимине, 4 әдебиетке, сегизи басқа алымлар менен болған хат алысыуларға тийисли [1].

Алымның философияға тийисли «Китоб аш-шифо» шығармасын өз дәуиринің энциклопедия шығармаларынан десек кәтелеспеймиз. Онда логика, тәбийий илимлер, математика хәм иләхият бойынша философиялық идеялар өз сәуелелениуін тапқан. Шығарманың биринши бабында тәбият философиясына тийисли мәселелер жарытылған болып, материя, форма, хәрекет, уақытқа тийисли тәрийплеу бериледи, екінши бабы болса, космос, дене бөлимлери хәм оның хәрекеті хәкқындағы тәлийматты өз ишине алады. Үшінши бабында болса материяның пайда болыуы хәм бөлиниуі хәкқындағы түрли көз-қарастар баян етиледі.

Шығарманың он үш бөлими физика, химия, ботаника, минерология, астрономия, физика, математика, музыка, психологияға тийисли тәбийий-илимий билимлерди баян етеди.

Және бир фиософияға тийисли ири шығармасы «аш- Шифо» хәм («Ишаралар ва танбихлар») есапланнады. Онда философияның тийкары мәселелери баян етилген. Әсиресе аш-Шифо шығармасында логикаға байланысly бөлими 9 бөлимнен ибарат хәм оның хәр бири өз көринисинде айрықша бир китапты алып қаралады.

Булар төмендегише:

1. Ал-Мадхал- логикаға кирисиу.
2. Ал-Макулот – категориялар.
3. Ал- Иборат - интерпретация
4. Ал- Қиёс – силлогизм.
5. Ал – Бурхон- сыпатлау, дәлил.
6. Ал-Жадал – тартысыу, диалектика.
7. Ас- Сафсата – софистика.
8. Ал – Хитоба – риторика.
9. Аш- Шеър – поэтика.

Ибн Синаның «аш-Шифо»ның соңғы бөлимин «Илохйет»қа бағышлайды. Буның менен ол Аристотельдің «Метафизика» шығармасына жууабы, усы темада шығармада талап етиледі. Демек, Ибн Сина бир ғана «аш- Шифо»ның өзінде онға жақын философиялық шығарма жазған. Буган және оның тәбият бөлиміндеги жан рухый кубылыстарға бағышланған «ан-Нафс» ти қосақ, оның саны және артып барады. Ойшыл Ибн Сина тийкарынан белгили логика таныушысы болған, ол жас уақытынан баслап логика илимин терең үйренген, себеби өз китапалары арқалы Абу Алиге устаз есапланған Абу Наср Фарабий де буны терең билген еди. Ибн Синаның логикаға байланысly шығармаларынан бири Хорезмде ас-Сахлийге атап жазған «Қасидат» ал-муздавижа фил-мантик» есапланған [2].

Ибн Сина «Данышнама» шығармасында физика илиминдеги «реаллық», «үзкликлик» хәм «үзликсизлик», «күш», «хәрекет», «бослық» (вакуум), «жақтылық» хәдийселерине тийисли мәселелерди жарытыуға хәрекет қылды. Жақтылық хәдийсесин түсиндируде жақтылық тарау тезлиги хәкқындағы фундаменталь идеяны алдыға сүрди. Бул шығармада кеңислик қәсийетлери де түсиндирип берилген. Оның пикири бойынша, «Кеңислик денениң хәрекет орны болып, ол бир нешше қәсийетлерге ийе. Бириншиден, хәр кандай дене бир жерден екінши жерге қозғалады хәм олардың биринде ол тынышлық жағдайында болады. Екіншиден кеңисликти өлшеуіге болады: пәс хәм бәлент. Үшіншиден, еки дене бир уақытта бир орында болмайды. Төртіншиден, дене хәкқында пикир жүргизгенимизде, әлбетте оның орны (кеңислик орны) бар екенлигин умытпау керек» [3].

Мүмкин тийкар-болмыс субстанция хәм акциденциядан турады хәм тийкар болмыстың оннан соңғы иерархиясы - аталған категориялардың хәр түрли көринислери. Көп түрли көринисти қамтыған оғада универсаллыққа ийе субстанция – дәслепки элементлер (жер, суу, от, хауа). Материя, жан, форма хәм акыл-ой қарапайым субстанциялар, ал дене-қурамлы субстанция. Денениң өзи көп түрлиликке ийе: өсимлик, хайуан хәм адам. Дене - бул үш өлшемге-узынлық, кеңлик, тереңликке ийе.

Солай етип, хэмме затлардың минезлемеси-денелиги, ол материядан хэм формадан турады. Олар өз ара байланыслы, бирисиз-бири болмайды.

Ибн Сина билай дейди: «Материя дене формасына ийе хэм дене формасысыз хақықатта бар болмайды. Демек, ол физикалық формасы себепли хақықый бар субстанция болып табылады. Демек, денелик форма хақықатында да субстанция болып табылады» [4]. Ибн Сина пүткил денелик дүньяның тийкарын бар деп есаплайды.

Хәрекет мәселесин түсіндіргенде, хәрекетти денениң тийкарынан шыққан сыпатында анализлейди. Хәрекет тынышлық пенен бирликте қаралады.

Ибн Сина хәрекетти механикалық түсіндириўди критикалайды хэм тәбиятта таза бослық хэм кеңисликтің барлығын бийкарлайды. Ол тастыйқлайды: «Анаў я мынаў заттың қәлеген қалаты хэм хәрекеті», егер ол зат болатуғын потенциаллыққа ийе болатуғын болса, усы потенциаллығы себепли хәрекет деп аталады [5].

Ибн Синаның онтологиясы Орта әсир шараятындағы дүнья туўралы идеалистлик хэм материалистлик көзқараслардың пантеизм формасында тутасыўы болып табылды. Улыўма мәселелер идеалистлик позицияда турса, жеке мәселелерде материалистлик позицияға өтиўге умтылыў сезиледи.

Сезиўлик билиў, Ибн Синаның пикиринше, тәбиятты билиўдің бас жолы. Ибн Сина сезимлерди екиге бөледі: сыртқы хэм ишки. Оның тәлийматына сәйкес үш сыртқы сезим-көриў, еситиў, дәм, сезиў сыртқы билиў күшлери болып табылады. Ишки күшлер: улыўма сезиў, күтилетуғын хэм қыяллайтуғын күш.

Сезиўлер мәселеси Ибн Сина тәрәпинен оригиналь дәрежеде анализленеди. Мәселен, көриў процессин түсіндириўде ол Платонның, Демокриттің хэм басқа да философлардың көзқарасларын критикалық жақтан қарай отырып, былай тастыйқлайды. Көриў арқалы биз объектив предметлердің түрин сеземіз. Бул мисли сыртқы предметлердің айнаға сүлдери түскендей.

Теориялық ақыл-ойдың нәтижеси-улыўма түсниклер. Олар объектив реаллық болып, жеке конкрет образлардан бөлектелініў, абстрактланыў, улыўмаланыў арқалы әмелге асады.

Ақыл-ой Ибн Синаның түсіндириўинше-адам жанының жоқарғы күши. Көп жағдайда Ибн Сина ақыл-ойды адамға абстракт ойлаўға уқыбы хэм улыўмалықты билиўге уқыбы, ал интеллектти адамның жанының күши десе, интуицияны адамның жанының, руўхының белгиліден белгисизге, кирисиў тәрәптен жуўмаққа хэм кери тез өтиўшиниң уқыбы деп есаплайды. Ибн Сина ақыл-ойды мүмкин хэм искерликли ақыл-ой деп бөледі. Индивидуаллық жанның айрықша күши- бул мүмкин ақыл-ой. Искерликли ақыл-ой индивидуаллықтан бөлінген улыўма принцип.

Билиў процеси ойшыл тәрәпинен материаллық дүньяда затлардың пайда болыў процеси сыпатында түсіндирилди. Материя мүмкиншилик, ал ақыл-ой актив баслама сыпатында болады. Актив баслама материаллық объектлерге мүмкиншилик сыпатында форманы беріў менен соңғысы хақықатлық болады. Сонлықтан, потенциаллық ақыл-ойды материя менен салыстырыў мүмкин. Искерликли ақыл-ой оған билиўдің формасы сыпатында, материяда болмыстың

формалары сыпатында болатуғынларын киргизеди. Нәтижеде, хақықый билиў болады. Бирақ, ол ушын сезиўлик билиў жәрдеми зәрүр. Сезиў органлары арқалы алынған материалларға көре ақыл-ойлық билиў әмелге асады. Сезиўлер ақыл-ойға хәр түрли усыллар арқалы жәрдем береді. Олардың биреўи, сезиўлик қабыллаў ақыл-ой жанына бериледи хэм төрт ақыл-ойға сыйымлы хәрекетти билдиреди.

Жәмийеттің социаллық дүзиліси, мәмлекеттің келип шығыўы хэм функциялары, адамның минез-құлқының нормалары хэм кәделери, гөззаллық хэм оның өмирдеги хэм искусстводағы түрлери хэм басқа да мәселелерди Ибн Сина практикалық философияға киргизеди.

Әмелий философия этика (оның предмети-адамның ийгилиги), экономика (предмети-семьяның ийгилиги), сиясат (предмети-мәмлекеттің ийгилиги) болып бөлінеді.

Социаллық-сиясий көзқарасларында Ибн Сина Фарабийдің идеяларына жақын келеді: идеаллық жәмийеттің тәрәпдары болды. Оның пикиринше, бул идеаллық жәмийеттің басында саўатлы, әдалатлы монарх турыўы керек.

Жәмийетте адамлардың жасаўының шәрти-олардың бирге ислесиўи болады. Ол бул ушын жәмийеттің барлық ағзаларына бирдей ақылға сыйымлы нызам хэм хуқық керек.

Жәмийеттің ағзаларын Ибн Сина үш топарға бөледі. Олар: админстраторлар, өндириўшилер хэм әскерлер.

Ибн Сина адамлардың социаллық жағдайындағы айырмашылықларды тәбийий жағдай деп түсіндиреди.

Барлық жәмийет ағзалары ушын улыўма нызамлар орнаған жәмийетте, әдалатсызлықтың болыўы мүмкин емес. Егер, хәкимнің өзи әдалатсыз болса, онда оған қарсы қозғалаң хәк, жәмийет қоллап-қуўатлады. Ибн Синаның эстетика бойынша пикири оның «Ишк» (Мухаббат) атлы трактатында жақсы берілген.

Ойшыллардың пикиринше, мухаббаттың мәніси таза гөззаллықта. Ол болмысты үш басқышқа бөледі:

1. Жетилиўдің жоқарғы басқышында турғанлар
2. Жетилиўдің раўажланыўы бойынша кемшиликке ийелери
3. Жетилиўдің аталған басқышлары арасындағылар

Бул үшінши басқыш хақықый болмысқа ийе емес. Адамзаттың әсирлер бойы әрманы-мухаббат хәрекетке түсирген гөззаллыққа умтылыў. Ал, гөззаллық, Ибн Сина көзқарасынан, жетилгенге бара-бар, бирдей. Денелердің барлық түрлериниң, затлардың, жасап турғанлардың раўажланыўының хэм жетилиўиниң тийкарын мухаббат қурайды хэм оның арқасында хәрекет, өзгеріс хэм раўажланыў әмелге асады.

Мухаббат, Ибн Синаның түсіндириўинше мәңги раўажланыўға, жетилиўге умтылыў.

Ақыл-ойға ийе адамға ғана жетилиўге умтылыўдың хэм хәрекеттің жоқарғы формасы тийисли.

Ибн Синаның медицина илими тараўында қалдырған уллы мийрасы әсиресе үлкен тарийхый әхмийетке ийе. Оның медицинаға тийисли шығармаларынан отызы бизге шекем жетип келген, солардан ең тийкаргылары өзбек тилине аударма қылынған. Уллы алымның медицинаға тийисли ең ири шығармасы «Китоб ал-Қонун фи-т-тиб» (Медицина нызамлары

китабы). Ибн Сина «Тиб ызымлары» бес китапқа бөлген.

1-китапта медицинаның улыўма теориясы баян етиледи.

2-китап фармакологияға бағышланған. Онда өсимлик хэм хайўанлардан алынатуғын 811 эпийайы дәриниң биразлары элипбе түринде жайластырылып шығылған хэм олардың тәрийипи келтирилип, хәр бири қандай дәртке даўа екенлигине характеристика берилген. Ибн Синаның даўалаў усылында ислетилген 396 дәрилик өсимликтен 165 и бүгинги күнде медицина илиминде қолланылады.

3-китапта «Жүзий» кеселликлер, яғный инсанның басынан аяғына шекемги хәр бир ағзасында болатуғын кеселликлер оларды анықлаў хэм даўалаў усыллары жарытылады.

4-китап инсанның бирде бир ағзасына тән болмаған, бирак, пүткил геўдесинде жүз бериўи мүмкин болған кеселликлерге бағышланған.

5-китапта курамалы дәрилер, яғный тәбиятта таяр түринде ушырамайтуғын дәрилерди таярлаў ҳаққында пикир жүргизиледи.

Абу Али ибн Сина «Тиб ызымлары» шығармасының дүнья жүзилик тарийхый әхмийетин сол нәрседен билиў мүмкин, бул китап XVIII әсирдиң ақырларында Батыс Европаның медициналық оқыў орынларында тийкаргы оқыў колланбасы болып хызмет қылған.

Ибн Сина тек ғана энциклопедист алым хэм ағартыўшы ғана емес, сол ўақыттың өзінде-ақ, талантлы шайыр болған. Оның көркем дәретиўшилиқ тараўындағы мийўелери – «Қус рисаласы», «Саламан хэм ибсал», «Юсуф қыссасы», «Ўйғоқ улы Тирик» шығармаларында өз сәўлелениўин тапқан. Оларда уллы шайыр жоқары инсаний пазыйлетлерди, турмыслық машқалалар хэм шешимлерди қәлемге салады.

Абу Али Ибн Синаның илимлер классификациясына итибар берген. Ибн Сина барлық илимлерди еки түрге бөледі: теориялық хэм әмелий. Хәр бири хэм бөлеклерге ийе: әмелий илим философия сиясат, ҳуқық, үй хожалығы, этика; теориялық илим-метафизика жоқарғы илим, математика, орта илим тәбият туўралы илими, тәбияттаныў төменги илим. Метафизика абсолют болмысты хэм оның улыўма ҳалатын изертлейди, шақапшаларына ийе. Олар геометрия, арифметика, астрономия, музыка, оптика, механика, ҳәркеттеги сфералар туўралы илим, приборлар хэм оған киретуғын т.б. туўралы илим. Тәбияттаныў тәбиятты хэм денелик дүньяны изертлейди, алты бөлекке ийе: пүткил тәбиятты улыўма мәселелер материя, форма, тәбийийлик, ҳәркет т.б: денениң ҳалаты, булар дүньяның тийкарын курайтуғынлар – аспан денелери, элементлердиң бөлеклери, олардың саны хэм т.б. тәбийий процесслер – денениң қәлипlesiўи, пайда болыўы, жоқ болыўы

өсиўи, өлиўи хэм т.б. төрт элементтиң олардың орнын аламастыраман дегенше ҳалаты, сондай-ақ аспанлық кубылыслар – метеорит, жаўын, гүлдирмама,самал, шуғла хэм т.б. органикалық емес дүнья, өсимликлер дүньясы, хайўанлар дүньясы, адамның жаны хэм руўхый күшлери [6].

Теориялық даналық та үш түрден ибарат 1) ҳәркет хэм өзгерис пенен байланыслы тәбийий даналық 2) математикалық даналық, ол өзи турмыслық жақтан өзгеристе болса да, ақыл менен өзгериўден абстракцияланады 3) философиялық даналық ямаса дәслепки философия өзгерислер менен байланыслы болмаған барлық. Оның мәниси өзгерислердиң болыўына мүтәж емес, ал олар менен байланыслы болса да, ол тосаттан жүз береді [7]. Теориялық хэм әмелий даналықтың мистикалық қабығына қарамастан, оның сөзлеринде инсанның ақылы хэм интеллектиниң принципери тийкарга қойылатуғын қатаң рационал көзқарасты көремиз. Бул, соның ишинде, ҳикмет түсинигиниң мәнисин ашыўға умтылыўында, оның структуралық дәрежелерин хэм формаларын ажыратыўда, соның менен бирге, ҳикмет категориясының келтирилген хәр бир түри хэм формасының функционал мәнисин анықлаўда өз көринисин табады. Мысалы, теориялық даналық инсан искерлигиниң илимниң жоқары абстракт объектлерин, тәбийий пәнлер, бәринен бурын, физика хэм фундаменталлық пәнлер – математика, сондай-ақ, индивидтен жоқары интеллектуаллық-теориялық таярлықты талап ететуғын метафизикалық (философиялық) объектлерди билиўге бағдарланған тараўын қамтып алады. Бул жерде Абуали ибн Синаның рационализмге бейимлиги, рационал басламаларды әмелий басламалардан жоқары көтериўи анық көринеди. Оннан парықлы түрде әмелий даналық бағдарланған.

Жуўмақ. Жуўмақлап айтқанда, Абу Али ибн Синаның философиялық мийрасы адамзат ой-пикири тарийхында әхмийетли орын тутады. Оның шығармаларында болмыс, билиў, адам, жәмийет хэм әдеп-икрамлылық мәселелери терең илимий-теориялық тийкарда талланған. Ибн Сина ақыл хэм илимди инсан камалының тийкаргы факторы сыпатында бахалап, философия хэм тәбийий илимлердиң өз ара байланыслылығын көрсетип берген. Оның философиялық көзқарастары тек Шығыс ойшыллары емес, бәлким батыс алымлары дүньяға қарасының қәлипlesiўине де үлкен тәсир көрсеткен.

Изертлеў нәтийжелери соны көрсетеди, Ибн Синаның шығармаларында алға қойылған философиялық идеялар бүгинги күнде де өз әхмийетин сақлап қалған. Оның илимий хэм руўхый мийрасы жас әўладты ағартыўшылық, пикирлеў хэм жақсылық руўхында тәрбиялаўда әхмийетли дәрек болып есапланады.

Әдебиятлар

1. Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари. Уч жылдик сайланма. 1-жилд. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 1993.
2. Ирисов А. Абу Али Ибн Сино ҳаёти ва ижодий мероси. – Тошкент: «Фан», 1980.
3. Ибн Сино. Донишнома. – Тошкент: 1957.
4. Абу Али Ибн Сина. Дониш-намэ. (Книга знания). – Сталинабад: Госиздат, 1957.
5. Ибн Сино. Донишно. Ч.1. – Душанбе: «Ирфон», 1980.
6. [Htt://studbooks.net/91991/filosofiya/klassifikatsiya_nauk](http://studbooks.net/91991/filosofiya/klassifikatsiya_nauk)
7. Рахимов М. Толерантность как нравственная парадигма философии Абу Али ибни Сино. – Душанбе: «Дониш», 2005.